

Theodor GEORGESCU | **Aspecte ale uitării (*oblivio*)
în limba latină**
(Universitatea din București)

Abstract: (Aspects of Oblivion (*oblivio*) in Latin) In the literature of Classical Antiquity, the *oblivion* theme appears from the first Homeric texts. Odysseus' companions, who arrived in the land of the Lotus Eaters, forget their homeland and duties after eating the lotus offered by the natives. Only the energetic action of Odysseus saves them from the dangers of oblivion. In Latin, the notion of *oblivion* is expressed especially by the subst. *oblivio*, which, however, renders in Latin literature, in a single word, notions which in the Greek language were expressed by different terms. *Oblivio*, in the broadest sense, is the equivalent of gr. λήθη and the antonym of mindfulness (lat. *memoria*). It is mostly reprehensible, because it is a form of betrayal of the past. But it can sometimes be a form of salvation (Publil. *Sent.* I, 21 *iniuriarum remedium est obliuio*). But forgetting a thing can sometimes be only a momentary darkening of the mind, which in Greek was expressed by μετεωρία "distraction, confusion" or ἀβλεψία "blindness, inability to know". For doctors, even the state of sleepiness was also expressed by *oblivio* and rendering gr. ληθαργία. The voluntary erasure of unpleasant memories and the forgiveness of what happened was also a form of *oblivio* and is equivalent to gr. ἀμνηστία "oblivion", hence "forgiveness, pardon", and, in the field of law, "amnesty". It can be as well a form of conviction to be forgotten by posterity, indicating that a person is to be excluded from official accounts (*damnatio memoriae* "condemnation of memory"), practiced especially in the imperial period. The analysis of the contexts in which *oblivio* is attested in Latin authors shows different meanings that we can better understand by reference to the Greek language.

Keywords: *oblivion, oblivion, lethe, lethargia- sleepiness, amnestia- amnesty.*

Rezumat: În literatura Antichității clasice tema uitării apare din primele texte homerice. Tovarășii lui Odysseus, poposiți în țara Lotofagilor, uită de patrie și de îndatoriri după ce mănâncă din lotusul oferit de localnici. Doar acțiunea energică a lui Odysseus îi scapă pe aceștia de pericolele uitării. În latină, noțiunea de *uitare* este exprimată în special de subst. *oblivio*, care redă însă în literatura latină, printr-un singur cuvânt, noțiuni care în limba greacă erau exprimate prin termeni diferiți: *oblivio*, în sensul cel mai larg, este echivalentul gr. λήθη și antonimul *ținerii de minte* (lat. *memoria*). Ea este, de cele mai multe, condamnabilă, căci este o formă de trădare a trecutului. Poate însă să fie uneori și o salvare (Publil. *Sent.* I, 21 *iniuriarum remedium est obliuio*). Uitarea unui lucru poate fi însă uneori doar o întunecare de moment a minții, ceea ce în greacă se exprima prin μετεωρία „distrare, zăpăceală” sau ἀβλεψία „neputința de a cunoaște”. Pentru medici, și starea de somnolență era exprimată tot prin *oblivio* și reda gr. ληθαργία „somnolență”. Ștergerea voluntară a amintirilor neplăcute și iertarea celor întâmplare era tot o formă de *uitare* și echivalează gr. ἀμνηστία „uitare”, de unde „iertare”, iar, din punct de vedere juridic, „amnistie”. Există însă și o formă de *condamnare la uitare* a cuiva pentru posteritate, îndepărtarea cuiva din orice mențiune oficială, (*damnatio memoriae*) practică mai ales în perioadă imperială. Analiza contextelor în care este atestat *oblivio* la autorii de limbă latină scoate în evidență sensuri diferite pe care le putem înțelege mai bine prin raportare la limba greacă.

Cuvinte-cheie: *uitare, oblivio, lethe, lethargia-somnolență, amnestia-amnistie.*

Ca în multe alte cazuri când vorbim despre un cuvânt sau de o idee din spațiul cultural latin, suntem nevoiți să apelăm mai întâi la spațiul cultural elin, atât în privința unor teme literare, cât și în aspecte care țin de organizarea vocabularului. Simbioza celor două culturi poate fi urmărită plecând și de la tema *uitării*, care apare în literatura Antichității clasice din primele texte homerice.

Prima atestare este pasajul din cântul al II-lea al *Iliadei*, atunci când Zeus îi trimite lui Agamemnon un vis înșelător, făgăduindu-i izbânda împotriva troienilor chiar și fără eroul Ahile. Toți dorm, doar pe Zeus nu-l cuprinde „somnia cel dulce”¹ (*Il.* 2.2 νήδυμος ὕπνος), îl chinuie gândul cum să-l cinstească pe Ahile și să-i piardă pe aheii; îi vine în minte să-i trimită lui Agamemnon un „vis distrugător” (*ibid.* 2.6. οὐλον ὄνειρον); cheamă visul și îi poruncește să meargă „la corăbiile rapide ale aheilor” (*ibid.* 2.8 θοὰς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν), să-i spună să-și înarmeze armata, căci acum este momentul să cucerească Troia, „cetatea cu străzi largi” (*ibid.* 2.29 εὐρύαγυια πόλις), toți zeii au căzut de acord la îndemnul Herei.

Visul pleacă îndată către cortul lui Agamemnon, i se așază deasupra capului sub chipul lui Nestor, la chip cu fiul lui Neleus, îi vorbește lui Agamemnon, ca „mesager al lui Zeus” (*ibid.* Διὸς δέ τοι ἄγγελός): „un bărbat bun la sfat nu trebuie să doarmă”, îi transmite acesta, căci soarta oamenilor este în mâinile lui. Îndemnul care urmează este să plece cu armata cu promisiunea că va cuceri Troia poate chiar în acea zi; important este să nu fie cuprins de „uitare” (λήθη): (*ibid.* 2, 33-4) ἀλλὰ σὺ σῆσιν ἔχε φρεσί, μηδέ σε λήθη / αἰρείτω εἴτ' ἄν σε μελίφρων ὕπνος ἀνήη „dar tu ține bine minte și uitarea să nu te cuprindă, atunci când somnul cel dulce ca mierea te lasă”.

Un alt pasaj homeric în care este prezentă noțiunea de „uitare”, tot conotată negativ, provine din *Odysseia*. Tovarășii lui Odysseus, poposiți în țara Lotofagilor, *uită* de patrie și de îndatoriri, după ce mănâncă din lotusul oferit de localnici. Doar acțiunea energetică a lui Odysseus îi scapă pe aceștia de pericolele uitării: (*Od.* 9, 96-7) ἀλλ' αὐτοῦ βούλοντο μετ' ἀνδράσι Λωτοφάγοισι / λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν νόστου τε λαθέσθαι „dar voiau să rămână acolo cu lotofagii mâncând lotus și să uite de întoarcere”. Uitarea, exprimată aici prin vb. λανθάνω „a scăpa atenției, a trece neobservat, a rămâne ascuns > a uita”, este o formă de moarte. În fața lotofagilor abilitățile războinice ale grecilor sunt irelevante. Din *Odysseia* și un alt pasaj poate fi relevant pentru semnificația negativă a uitării. Vrăjitoarea Kirke îi hrănește pe tovarășii lui Odysseus cu leacuri care au ca efect uitarea îndatoririlor.

Dincolo de primele atestări în literatură, din punct de vedere lexical noțiunea de „uitare” este exprimată în limba greacă plecând de la două radicale: 1) de la vb. λανθάνω „a scăpa observării, a trece neobservat, a rămâne ascuns”² se formează

¹ Toate traduceriile din greacă și latină ne aparțin. Trimiterile la textele antice adoptă abrevierile din DGR și TLL.

² Din același radical există în lat. *lateo* „a sta ascuns, a fi ascuns”.

substantivele: λήθη, ἔκλησις¹, ἐπιλήσις², ἐπιλησμονή³; 2) de la vb. μιμνήσκω „a ține minte” se formează cu α privativ: ἀμνημοσύνη, ἀμνηστία.

În latină cei doi termeni care exprimă „uitarea”, *oblivio* și *oblivium*⁴, sunt derivați de la vb. *obliviscor*, derivat probabil de la un R. **lei-* care se regăsește în lat. *lēvis* „neted, fără asperități” (cf. gr. λείος). O ipoteză mai veche (Bréal) spune că la origine pare să fie o metaforă legată de scris: uitarea este precum scrisul șters⁵. Există și ipoteza că ar fi un incoativ deponent de la adj. *lēvis* cu sensul inițial „a începe să fie șters”⁶.

Există, prin urmare, două metafore diferite care stau la baza formării noțiunii în cele două limbi: în greacă – „a sta ascuns” și în latină – „a fi șters”. În latină sensurile subst. *oblivio* (cu varianta mai rară *oblivium*) ar putea fi rezumate astfel: 1. uitucenie / uitare / lipsă a memoriei (personale); 2. uitare (generală); 3. amnistie; 4. „Uitare” (gr. Lethe) personificare.

1. Cu primul sens, cel de „uitare personală”, *oblivio* îi corespunde gr. λήθη. Această neglijență față de trecut este de cele multe ori condamnată, căci este o formă de trădare a trecutului. De altfel, Platon definea uitarea drept „o ieșire / o fugă din / de memorie” (Plat. *Phlb.* 33e) λήθη μνήμης ἔξοδος⁷.

Câteva exemple din autorii latini ar putea mai bine lămuri felul în care era folosit subst. *oblivio* cu sensul de uitare personală. Cicero relatează în *De oratore* cum Simonides din Keos, inventator al unei metode memotehnice, venise la strategul Themistocles pentru a-l învăța metoda de memorare brevetată de el; acestuia Themistocles i-ar fi răspuns că el ar prefera mai degrabă să dețină „arta de a uita” (Cic. *de orat.* 2, 351) *non sum tanto ego' inquit ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem quam memoriae malim*; „nu am un asemenea talent precum a avut Themistocles, încât să prefer mai degrabă arta de a uita decât pe cea de a ține minte”. Știm și din alte surse, precum *Viața* pe care i-o consacră Plutarh⁸, că acesta dorea să se elibereze de toate cele auzite și văzute care îi rămâneau fixate în memorie. Se spune

¹ Cf. *Od.* 24, 485.

² Cf. *Pi. P.* 1, 46.

³ Cf. *LXX Sir.* 11, 27.

⁴ Folosit mai ales la pl., *oblivia*, creație a poeziei dactilice pentru a-l înlocui pe *oblivion*; cf. Ernout-Meillet s.v. *obliviscor*.

⁵ Cf. Cic. *Fin.* 1, 17 *ut adversa quasi perpetua obliuione obruamus* „pentru a șterge cele potrivnice ca printr-o uitare veșnică”.

⁶ Cf. Michiel de Vaan, s.v. *obliuiscor*.

⁷ Pentru λήθη drept consecință negativă, cf. Thuc. 2.49: τοὺς δὲ καὶ λήθη ἐλάμβανε παραντίκα ἀνασάντας „când se ridicau din boală, pe unii îi cuprindea dintr-o dată uitarea de toate” (cu referire la episodul epidemiei de la Athena de la începutul Războiului Peloponesiac) sau Dem. 18.283: ἡγεῖ τοσοῦτον ὕπνον καὶ λήθην ἅπαντας ἔχειν „tu crezi că toți sunt atât de plini de somn și uitare”.

⁸ Plut. *Them.* 5.

chiar că ținea minte numele tuturor atenienilor pe care îi întâlnea, astfel încât memoria devenise o povară.

Tot Cicero sublinia în *Tusculanae Disputationes* că există două situații care nu stau în puterea noastră: (*Tusc.* 3, 35) *non est enim in nostra potestate fodicantibus is rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio vel oblivio* „nu stau în puterea noastră, oricât ne-am chinui, acele două lucruri pe care le socotim rele: trecerea cu vederea sau uitarea”. Uitarea nu este, astfel, un act voluntar. Dacă s-ar produce, ea ar putea totuși să aducă alinarea unei dureri, așa cum mărturisea oratorul într-o scrisoare privată: (*Fam.* 5.15.5) *itaque sic litteris utor, in quibus consumo omne tempus, non ut ab iis medicinam perpetuam sed ut exiguam oblivionem doloris petam* „recurg astfel la scrisori, cu care îmi cheltuiesc tot timpul, nu pentru a căuta un leac pentru totdeauna”.

În poezie Horațiu amintea importanța nu doar a celui care făptuiește, ci și a celui care transmite posterității faptele, evitând astfel așternerea uitării. Într-una dintre *Ode*, adresate lui Lollius, vorbește despre mulții eroi care vor fi existat înainte de Agamemnon, dar care au rămas „într-o noapte lungă”, căci nu a existat un poet care să-i cânte. El însă nu va suporta „ca uitările invidioase să taie nepedepsite atât de multe eforturi ale tale” (*Carm.* 4.9.34 *non ego... totve tuos patiar labores inpune... carpere lividas obliviones*). Și din acest pasaj rezultă rolul distrugător al uitării și salvarea trecutului doar prin cultivarea memoriei.

Uitarea este un proces de durată, se instalează în timp, pe nesimțite, iar cei năpădiți de ea nu au timp să se ferească. Tacitus povestește în *Annales* despre o expediție a lui Drusus în teritoriile germanilor unde a întâlnit niște negustori pe care „legătura de comerț, dorința de a-și spori banii și, în cele din urmă, uitarea de patrie îi transferaseră din locurile noastre în teritoriul străin” (*Ann.* 2 62: *ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremo oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat*)¹.

Deși percepută, în general, negativ, uitarea, din perspectivă filosofică, ajunge să fie văzută ca un beneficiu. Într-una dintre *Scrisorile către Lucilius* Seneca numește „uitarea” un „leac pentru nedreptăți” (*Sen. Epist.* 94, 28 *iniuriarum remedium est oblivio*)². Din această perspectivă poate fi amintită și o inscripție (CIL 12.4745) care asociază „uitarea” cu „moartea”: „moartea este uitarea tuturor lucrurilor” (OBLIVIO OMNIVM RERVVM MORS).

Un caz particular al uitării personale este „uitarea de moment”, adică doar o întunecare de moment a minții, ceea ce în greacă se exprima prin subst. μετεωρία „distrare, zăpăceală”. În greacă, din punct de vedere etimologic, s-ar putea echivala cu ideea de „a fi cu capul în nori” (< μετέωρος „ridicat în cer”).

¹ Pentru alte pasaje relevante pentru sensurile lui *oblivio*, cf. Lucan. 10, 403, Plin. *Nat.* 31, 15.3.

² Pentru o idee similară, cf. un pasaj din Appian (*Pun.* 415): „uitarea este un leac care vindecă relele” (φάρμακον δὲ κακῶν ἀκεστήριον λήθη).

Suetonius folosește cele două cuvinte (*oblivio* / μετεωρία), echivalându-le, cu referire la felul în care împăratul Claudius le apărea celor din jur: (*Claud.* 5, 39) *inter cetera in eo mirati sunt homines et obliuionem et inconsiderantiam, uel ut Graece dicam, μετεωρίαν et ἀβλεψίαν* („printre altele oamenii au observat la el și o zăpăceală și neatenție sau, ca să spun în grecește, μετεωρία și ἀβλεψία¹”).

Pentru medici și starea patologică de somnolență era exprimată tot prin *oblivio*, dar reda, de această dată, gr. ληθαργία „somnolență”. O dovadă a acestei echivalări este că în perioada imperială târzie medici care scriu în limba latină, având ca sursă de inspirație tratate grecești, operează această suprapunere semantică. În secolul al V-lea p. Chr. medicul Caelius Aurelianus (*Acut.* 2.1.1) pune în legătură termenul *lethargus* cu λήθη ca echivalent pentru *oblivio*. De asemenea, în secolul al VI-lea în versiunea în limba latină *Quaestiones medicinales*, atribuită lui Soranus, care traducea texte grecești ale lui Galenos se pune întrebarea însoțită de răspuns: (*Quaest med.* 201) *quid est lethargus? oblivio mentis* „ce este lethargia? o uitarea a minții”.

2. „Uitarea” nu este doar o chestiune personală, ci poate fi extinsă la nivelul unor grupuri, o „uitare colectivă”, care corespunde aceluiași termen gr. λήθη. Uitarea în masă poate fi extinsă și la o generație sau la o epocă. Oricât de mare ar fi sânguința unora de a nu lăsa pradă uitării anumite fapte trecerea timpului le poate răpi viitoarelor generații. Varro vorbește de o astfel de încercare de conservare a trecutului: (*Ling.* 5, 5) *illa quae iam maioribus nostris ademit oblivio, fugitiva secuta sedulitas Muti et Bruti retrahere nequit* („acele lucruri pe care uitarea le-a răpit înaintașilor noștri, sânguința lui Mutus și Brutus, care le urmărește pe cele care fug, nu le poate aduce înapoi.”).

Tot astfel Cicero menționează rolul lui Ennius de a fi singurul care a păstrat amintirea unui consul pe care altfel vechimea l-ar fi aruncat în uitare: (*Brut.* 60) *et id ipsum nisi unius esset Enni testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset* („dacă n-ar fi fost cunoscut prin mărturia doar a lui Ennius, vechimea l-ar fi acoperit cu uitare, ca pe, probabil, mulți alții”).

Același termen *oblivio* primește sensul de „uitare colectivă” în invectiva împotriva lui Sallustius atribuită aceluiași Cicero. Oratorul afirmă despre el însuși că i-a făcut celebri pe înaintașii lui prin virtutea sa, chiar dacă aceștia nu au fost cunoscuți; în schimb, Sallustius, chiar dacă a avut înaintași cetățeni onești, i-a aruncat prin propria viață în „uitare”: (*In Sall.* 5) *ego meis maioribus virtute mea praeluxi, ut, si prius noti non fuerunt, a me accipiant initium memoriae suae: tu tuis vitae, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras, ut, etiamsi fuerint egregii cives, certe venerint in oblivionem.* („eu unul i-am luminat pe înaintașii mei prin virtutea mea, astfel încât, dacă înainte nu au fost cunoscuți, să primească de la mine un început al amintirii lor; tu i-ai năpădit în beznă pe ai tăi prin viața pe care ți-ai dus-o rușinos, astfel încât, chiar dacă fuseseră niște cetățeni deosebiți, cu siguranță au ajuns în uitare”). Din pasaj rezultă clar

¹ În limbaj medical cuvântul înseamnă „orbire” (*Cyran.* 4.13, *Gal.* 14.776), iar sensul folosit de Suetonius mai este atestat la comentatorul lui Vergilius (*Seru. Aen.* 7.647).

opoziția dintre *oblivio* „uitare” și *memoria* „amintire”, care este și una calitativă: „uitarea” este o formă de trădare a datoriei pe care o ai pentru cei din neamul tău, iar „amintirea” un mod prin care te poți arăta vrednic și recunoscător față de aceștia.

Chiar și „colectivă”, uitarea poate fi asumată ca un act voluntar. Poți alege „să treci cu vederea”. Istoricul Titus Livius vorbește de „armele și războiul care trebuie să fie date uitării” (Liv. 4, 37, 5 *arma bellumque obliuioni danda*) ca un act de voință. Un alt istoric, Tacitus, amintește de cazul unui conducător local din Britania, din neamul catuellanilor, care cerea îndurare, după ce fusese capturat de romani: (*Ann.* 12.37.10) *si statim deditus traderer, neque mea fortuna neque tua gloria inclaruisset; et supplicium mei oblivio sequeretur: at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero* („dacă m-aș fi predat fără să fi făcut nimic, nici soarta mea, nici gloria ta nu ar fi strălucit; uitarea va urma condamnării mele; dacă însă mă vei lăsa în viață, voi fi un exemplu veșnic al clemenței tale”). Să mai amintim că exista însă și o formă de *condamnare la uitare* a cuiva pentru posteritate, îndepărtarea cuiva din orice mențiune oficială, (*damnatio memoriae*) practică mai ales în perioadă imperială.

3. Ștergerea voluntară a amintirilor neplăcute și iertarea celor întâmplătoare erau tot o formă de *uitare* și echivalau cu gr. ἀμνηστία „uitare”, de unde „iertare”, iar, din punct de vedere juridic, „amnistie”¹.

Echivalarea semantică a lui *oblivio* cu sensul gr. ἀμνηστία este prezentă încă de la Cicero. În *Philippicae* oratorul vorbește despre aplicarea principiului grecesc de a șterge prin *uitare* orice amintire a discordiilor trecute. Cicero precizează în context că a fost preluat chiar cuvântul grecesc (*sc.* ἀμνηστία), fără a-l numi însă explicit: (*Phil.* 1, 1) *omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui* „am considerat că orice amintire a neînțelegerilor trebuie ștersă printr-o uitare veșnică”. Echivalarea explicită o va face mai târziu istoricul Valerius Maximus (sec. I p. Chr.) (4.1 ext.4) *haec oblivio, quam Athenienses amnestian vocant* „această uitare, pe care atenienii o numesc ἀμνηστία”. Echivalarea dintre termenul din latină și cel grecesc este atestată și de Cornelius Nepos într-un pasaj referitor la generalul atenian Thrasybulos: (*Thras.* 3, 3) *legem tulit, ne quis ante actarum rerum accusaretur neue multaretur, eamque illi obliuionis appellarunt* „a dat o lege ca nimeni să nu mai fie acuzat sau pedepsit și au numit-o o lege a «uitării»”.²

4. În mod natural termenul abstract de „uitare” a fost personificat de mitografi. După Homer uitarea este abstractizată, i se creează o mitologie. În *Theogonia* Hesiod o prezintă pe Lethe („Uitarea”) drept fiică a Discordiei: (Hes. *Th.* 227) Ἐρις στρυφερῆ τέκε... Λήθην „cumplita Eris a născut-o pe Lethe”. Mai târziu, în orfism, se credea că

¹ Pentru sensurile din gr. cf. „uitare” (Plat. *Mx.*239c), „iertare” (Ios. *AI*14.403, 3), iar, din punct de vedere juridic, „amnistie” (Plut. *Cic.*42.3).

² Pentru alte pasaje în care *oblivio* primește sensul gr. ἀμνηστία cf. Vell. 2, 58, 4, Suet. *Claud.* 11.1.

cei care mureau și beau din râul Lethe își uitau toate amintirile din existența anterioară, urmând metempsihoza; în schimb, inițiații ajungeau la râul memoriei, Mnemosyne, care asigura sfârșitul transmigrării sufletului. Cum observăm, din spațiul elin provine, preponderent, o imagine *negativă* a uitării.

Într-un context parodic din piesa *Broaștele*, în care barcagiul Charon anunță destinația drumului, Aristophan amintește de o „câmpie a Uitării” care se află pe cealaltă lume: (*Ra*. 186) τὸ Λήθης πεδίων. Reîntâlnim expresia într-un context serios la Platon, în celebrul mit al lui Er (*R*. 621 a-c), unde se vorbește, în plus, și de un „râu al uitării” (ac. τὸν τῆς Λήθης ποταμόν) din care beau sufletele celor ajunși pe lumea cealaltă și care vor fi, astfel, incapabile să mai participe la „reamintirea” (ἀνάμνησις) pe care Platon întemeiază învățarea.

Pe tărâm latin personificarea Uitării este atestată în *Dialogurile* lui Seneca. El încearcă să demonteze credința în imaginea deja încetățenită a lumii de dincolo. Cei morți nu au nimic de suferit, toate imaginile transmise de mitografi sunt fabulații ale poezilor, susține filosoful: (*Dial*. 6, 19, 4) *fabulas esse, nullas imminere mortuis tenebras nec carcerem nec flumina igne flagrantia nec Oblivionem amnem... : luserunt ista poetae et uanis nos agitauere terroribus* „sunt povești, morții nu sunt amenințați de beznă și carceră, nici de râuri arzătoare de foc, nici de un râu al Uitării: poezii au făcut aceste lucruri în joacă și ne-au tulburat cu frici deșarte”.

Referințe bibliografice

- DELG = Chantraine, Pierre. 2009² [1968¹]. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*. Paris: Klincksieck.
- DELL = Ernout, Alfred & Meillet, Antoine. 1959⁴ [1932¹]. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris: Klincksieck.
- DGR = Georgescu, Constantin & Simona, Georgescu & Theodor, Georgescu. 2012-2021. *Dicționar Grec-Român*, vol. I-V. București: Nemira.
- Grimal, Pierre. 2001. *Dicționar de mitologie greacă și romană* (traducere în limba română). București: Saeculum.
- De Vaan, Michiel. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*. Leiden-Boston: Brill.
- TLL = *Thesaurus Linguae Latinae* (1900–). Leipzig: Teubner; Berlin/Boston: De Gruyter.